

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук Калініної Аліни Владиславівни
на дисертацію Лимаренко Юлії Сергіївни на тему
«Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами
Харківського регіону»,
подану у разову спеціалізовану вчену раду
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України на здобуття ступеня
доктора філософії зі спеціальності 081 Право**

Представлена до захисту дисертаційна робота Ю. С. Лимаренко та публікації за темою її наукового дослідження свідчать про проведене на належному методологічному рівні кримінологічне дослідження актуальної і важливої у практичному вимірі проблеми. Висновки і пропозиції дисертантки, винесені на захист, характеризуються достатнім рівнем обґрунтованості та елементами наукової новизни. Оцінюючи дисертацію, можна зробити висновок про досягнення її авторкою поставленої мети та виконання дослідницьких завдань. Цей загальний висновок підтверджується за основними критеріями, що покладаються в основу оцінки дисертації на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Ступінь актуальності обраної теми.

Домашнє насильство – болюча проблема для багатьох держав світу. Її вирішення (або хоча б пом'якшення соціальних збитків, що завдаються домашнім насильством) вже кілька десятиліть є завданням не лише регіонального, а й міжнародного рівня, про що свідчить діяльність міжнародних організацій, зокрема, Організації Об'єднаних Націй, міжнародних правозахисних організацій та ін. Останніми роками в Україні у сфері боротьби з явищем домашнього насильства значно активізувалася робота Національної поліції: створено спеціальні підрозділи «Поліна», проводяться спеціалізовані тренінги із громадськістю, поліція тісно співпрацює зі школами, серед населення поширюється друкована продукція профілактичного характеру (інформаційні листівки, плакати, буклети про те, як виявити ознаки того чи іншого виду домашнього насильства, який порядок дій при встановленні таких

фактів, зазначено контакти органів, до яких можна звернутися та ін.). Але, не зважаючи на зусилля і правоохоронців, і науковців, і громадських активістів, рівень домашнього насильства не лише не знижується, а й зростає у певних державах.

Останніми роками сімейне життя українців піддалося, як мінімум, двом факторам ризику. Особливим викликом для нормального мікроклімату сімейних відносин стали карантинні обмеження, що вводилися по всьому світу з метою боротьби з пандемією COVID-19. Фактором, що змінив буденність українців із 24 лютого 2022 року стала російська збройна агресія. Статистично цей вплив відбився і у показниках домашнього насильства. Після криміналізації домашнього насильства і виведення такого складу злочину в окрему статтю 126¹ КК України у 2019 році було обліковано 1 068 кримінальних правопорушень, у 2020 році – 2 213, у 2021 році – 3 508, у 2022 році – 1 496 кримінальних правопорушень.

Актуальність дослідження проблеми домашнього насильства в Україні додатково підкреслюється і необхідністю гармонізації вітчизняного законодавства із правом Європейського Союзу.

Не зважаючи на наявність вітчизняних наукових досліджень домашнього насильства, наразі в українській кримінології немає дослідження, що мало б регіональну спрямованість, з аналізом кількісних і якісних показників кримінального правопорушення за статтею 126¹ КК України.

Отже, наукове дослідження Юлії Сергіївни Лимаренко, присвячене запобіганню та протидії домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону, є актуальним для науки та правозастосовної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.
Дисертаційна робота Ю. С. Лимаренко відповідає Стратегії розвитку Науководослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (затвердженої протоколом Вченої ради Науководослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України від 24

березня 2021 року № 3), узгоджується із темою фундаментального наукового дослідження «Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0117U000283), відповідає Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 року № 12-21), Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 року № 728-р), Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Проведеним дослідженням було вперше встановлено, що латентність вказаного кримінального правопорушення відповідає середньому рівню. Зазначений висновок повинен дати поштовх для подальшої діяльності правоохоронних органів в частині удосконалення способів виявлення проявів домашнього насильства для ефективної протидії.

Хоча проблема домашнього насильства відома досить тривалий час, настання дійсно не має достатнього досвіду щодо порядку дій та варіантів вирішення ситуації домашнього насильства, що актуалізує потребу подолання «приватності домашнього насильства».

Проблемним залишається напрям розмежування та виділення окремих форм насильства, що потребує удосконалення теоретичної концепції про поєднання окремих форм його прояву через конкретизацію меж та способів вчинення діяння.

Наведена авторкою система чинників, що спричиняють домашнє насильство: 1) деструктивна батьківська сім'я; 2) економічні проблеми у власній родині: нестача коштів, незадовільні житлові умови; 3) залежність одного з членів сім'ї від вживання психоактивних речовин (алкоголізм,

наркотики, тощо); 4) темпераментна та сексуальна несумісність партнерів; 5) моральні девіації, притаманні кривдникам (бажання самоствердитись за рахунок більш слабшої особи) дає змогу сформувати цілісну картину та уявлення про це явище в окремому регіоні, визначити пріоритетні заходи попереджувальної та запобіжної діяльності.

Позитивно слід відзначити актуалізацію системи заходів спеціально-кримінологічного запобігання та пропозицію впровадження технічних засобів повідомлення про вчинення або загрозу домашнього насильства, що дозволить вивести з забезпечити достатній рівень протидії як кримінальним правопорушенням, так і фоновим для злочинності явищам.

Ураховуючи досить тривалий час, протягом якого відбувається протидія домашньому насильству в зарубіжних країнах обґрунтованою слід визнати потребу впровадження зарубіжного та міжнародного досвіду запобігання і протидії домашньому насильству в частині: створення спеціалізованих органів, компетенція яких присвячена виключно питанням запобігання та протидії домашньому насильству; розширення практики застосування заборонних та обмежувальних приписів для убезпечення жертв домашнього насильства; залучення громадських та приватних організацій до процесу запобігання.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується репрезентативною теоретичною та емпіричною основами. Зокрема, у процесі проведення наукового дослідження здобувачкою було опрацьовано 215 наукових та нормативно-правових джерел. Емпіричну базу дослідження склали результати узагальнення матеріалів 260 архівних кримінальних проваджень за кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з домашнім насильством, розглянутих судами м. Харкова та Харківської області за період 2016-2019 роки; результати анонімного анкетування 133 працівників секторів превенції відділів та відділень поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області; результати анонімного опитування 51 шкільного психолога та соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів

м. Харкова; результати інтерв'ювання посадової особи Харківського районного управління поліції № 1 Головного управління Національної поліції в Харківській області; статистична інформація Державної судової адміністрації України, Офісу Генерального прокурора України, Прокуратури Харківської області, Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства юстиції України, Харківського обласного центру зайнятості, звіти відділів та відділень поліції Головного управління Національної поліції в Харківській області.

Отже, характеристика теоретичної та емпіричної частин дослідження здобувачки свідчить про те, що отримані Ю. С. Лимаренко наукові положення, висновки і рекомендації мають достатній ступінь наукової обґрунтованості та є достовірними.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Результати наукового дослідження Ю. С. Лимаренко, що виносяться на захист, отримані за допомогою правильно обраного дослідницею наукового інструментарію. Робота виконувалася за допомогою гармонійного поєднання загальнонаукових та спеціальних методів. Так, здобувачкою було застосовано:

- *діалектичний метод* – для пізнання характерних ознак і форм проявів явища домашнього насильства;

- *логіко-юридичний метод* при формулюванні належним чином понять, тлумаченні термінів, норм законодавства та положень нормативно-правових актів (підрозділи 1.1., 1.2., 1.4., 1.5);

- *історико-правовий метод* під час формування поняття домашнього насильства в історичному розрізі (підрозділ 1.2);

- *порівняльно-правовий метод* – для вивчення міжнародного та зарубіжного досвіду запобігання та протидії домашньому насильству (підрозділ 3.1);

- *методи конкретно-соціологічних досліджень* (анкетування, інтерв'ювання, вивчення документів, експертних оцінок) було використано під

час аналізу кількісних і якісних показників домашнього насильства, характеристиці особи кривдника та жертви кримінального правопорушення, визначенні детермінант, які обумовлюють вчинення домашнього насильства, розробленні відповідних заходів запобігання та протидії (підрозділи 1.3, 1.4., 1.5, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3);

- *статистичний метод* використовувався для обробки статистичної інформації органів державної влади, судових та правоохоронних органів (підрозділ 1.2, 1.3, 2.1);

- *метод контент-аналізу* використовувався для вивчення матеріалів, розміщених у ЗМІ, соціальних мережах та інших інформаційних ресурсах.

За результатами проведеного Ю. С. Лимаренко наукового дослідження було вирішено наукове завдання, що полягало у вивченні явища домашнього насильства, наданні кримінологічної характеристики його складовим, з'ясуванні детермінант, що зумовлюють його існування, а також розробці нових і вдосконаленні існуючих заходів запобігання та протидії проявам цього кримінального правопорушення.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

- у *науково-дослідній діяльності* – для подальших наукових розвідок у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, котрі ґрунтуються на загальнодержавних і регіональних даних;

- у *правотворчій діяльності* – для вдосконалення нормативно-правових актів, що регулюють питання протидії домашньому насильству;

- у *правозастосовній діяльності* – для покращення роботи правоохоронних органів, спеціалізованих підрозділів Національної поліції України в частині боротьби з кримінальними правопорушеннями (акт упровадження Святошинського управління поліції Головного управління Національної поліції у місті Києві № 199-0155/125/54/03-2023 від 16.06.2023 р., акт упровадження Харківського районного управління поліції №1 Головного управління

Національної поліції в Харківській області № 7039/119-61/2023 від 26.06.2023 р.);

- у навчальному процесі – для викладання таких навчальних дисциплін, як «Кримінологія», «Віктимологія», підготовки навчально-методичних матеріалів та інше.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Ю. С. Лимаренко складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що мають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань) і семи додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з них основний текст – 173 сторінки, список використаних джерел – 25 сторінок.

Представлений у роботі матеріал побудований логічно і послідовно, дисертацію оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Надані здобувачкою рекомендації корисні як для теорії запобігання кримінальним правопорушенням (в частині дослідження феномену насильства в межах окремого регіону), так і для практики застосування кримінологічного запобігання – практичне значення проведеного дослідження підтверджується висновками про упровадження окремих положень дисертації у практичну діяльність у частині необхідності запровадження низки змін, які стосуються покращення процесу виявлення, реагування та припинення фактів домашнього насильства (акт упровадження результатів дослідження в діяльність Святошинського управління поліції Головного управління Національної поліції у місті Києві № 199-0155/125/54/03-2023 від 16.06.2023 р., акт упровадження Харківського районного управління поліції № 1 Головного управління Національної поліції в Харківській області № 7039/119-61/2023 від 26.06.2023 р.

Дискусійні положення дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертацію Ю. С. Лимаренко, необхідно зазначити і про деякі суперечливі або дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи пояснень

здобувачки під час публічного захисту.

1. На с. 45 та 50 дисертації зазначається про відсутність під час проведення емпіричного дослідження випадків учинення сексуального насильства, як форми домашнього насильства. Такий факт авторка пов'язує із небажанням потерпілих осіб афішувати факти вчинення сексуального насильства щодо них, а також поширеній у суспільстві думці про те, що в офіційному шлюбі чи фактичному проживанні сексуального насильства не існує. Однак викладена аргументація видається не повною. Наведений висновок доречно було б підтвердити результатами, наприклад, анкетування жертв домашнього насильства чи експертного опитування, а також навести й інші причини високої латентності вказаної форми домашнього насильства.

2. Аналізуючи латентність домашнього насильства, авторка наводить рівень та перелічує її причини (с. 72). Однак, по суті, розкриваються лише дві причини такого явища: коли потерпіла особа не звертається до правоохоронних органів і кримінальна латентність. Такий аналіз причин латентності домашнього насильства є не повним, оскільки не можна виключати й такі причини, як помилки у кваліфікації кримінальних правопорушень (коли діяння кваліфікується за іншою статтею КК України), неповідомлення про факт учинення домашнього насильства третіми особами (свідками) діяння та ін.

3. На с. 121 дисертантка аналізує детермінанти домашнього насильства на макрорівні, зазначаючи, серед іншого, й «стереотипні патріархальні соціальні переконання та слабкі темпи утвердження гендерної рівності як в соціумі, так і в сімейних стосунках». А чи не можуть мати аналогічний вплив на детермінацію домашнього насильства й феміністичні тенденції у суспільстві, які, в свою чергу, є якраз таки показником сучасності у відносинах між статями?

4. Під час аналізу поведінки потерпілих безпосередньо у конкретній життєвій ситуації, що передувала вчиненню домашнього насильства (с. 136), авторка наводить варіанти поведінки, називаючи їх видами. Однак класифікація такої поведінки за певним критерієм при цьому не пропонується. До того ж,

серед видів поведінки викликає здивування такий варіант, як «штовхання». У зв'язку з цим постає питання, яким чином здобувачка виокремила саме наведені види (форми, варіанти) поведінки потерпілих?

5. Розглядаючи та пропонуючи заходи спеціально-кримінологічного та віктимологічного запобігання домашньому насильству, при всіх перевагах наведеної інформації доречно було б виокремити індивідуальну стратегію такого запобігання, запропонувавши її для різних видів потерпілих осіб, класифікація яких та варіанти поведінки яких було наведено раніше по тексту роботи.

Проте зазначені дискусійні моменти та окремі спірні положення не знижують цінності та достовірності основних наукових положень, висновків і рекомендацій, висловлених у рецензованій дисертації.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Фактів порушення академічної доброчесності під час ознайомлення з рукописом дисертаційної роботи та науковими публікаціями дисертантки не виявлено. Дисертація Ю.С. Лимаренко є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота Юлії Сергіївни Лимаренко на тему «Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право є цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому здійснено кримінологічне дослідження домашнього насильства та негативних тенденцій у його розвитку в умовах Харківського регіону, розроблено нові і конкретизовано існуючі заходи загальносоціального й спеціально-кримінологічного запобігання та протидії йому на основі виявлених детермінаційних чинників.

2. Дисертаційна робота Лимаренко Юлії Сергіївни на тему «Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням

відповідає вимогам, встановленим для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка – Лимаренко Юлія Сергіївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

Старший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса
НАПрН України,
кандидат юридичних наук

Аліна КАЛІНІНА

